

ANTİK DÜNYADA KIRSAL EKONOMİ: KARIA KERSONESOSU'NDAN YENİ KANITLAR

E. Deniz OĞUZ-KIRCA* – Volkan DEMİRCİLER**

Anahtar Kelimeler: Bozburun • Karia Kersonesos • Pres Taşları • Tarım Terasları • Kendine Yeten Ekonomi • Üretim Fazlası

Özet: Marmaris sınırlarındaki Bozburun Yarımadası, Klasik Dönemde Karia'nın görece az çekim merkezi niteliğindeki alt bölgelerinden biri iken Erken Hellenistik dönemden itibaren Rodos'un karşı yakasındaki konumuyla ada ekonomisinin *periferideki* dinamolarından biri haline gelmiştir. Bu çalışmada, son yıllarda yarımadanın muhtelif yörelerinde belgelenen kaya oyma pres taşları/işlikler ve bunların bölgenin ekonomi düzenindeki yeri ve rolü sorgulanmaktadır. Çalışmadan, benzer morfolojilere sahip ve genellikle münferit duran pres taşlarının, bahse konu dönemlerde öncelikle kendine yeten ekonomilere dönük inşa edildiği sonucuna ulaşılmaktadır. Daha büyük ebatlı olanların, kırsal karakterli yerleşim öbeklerinde Geç Klasik Dönemden itibaren kolektif kullanıma hizmet etmiş olabileceği, Rodos eliyle dış pazara sunulmak üzere hazırlanan son ürünün ise muhtemelen bu düzeneklerde işlendikten sonra belli başlı istasyonlarda istiflendiği düşünülmektedir.

RURAL ECONOMY IN THE ANCIENT WORLD: NEW EVIDENCE FROM THE KARIAN KHERSONESOS

Keywords: Bozburun • Karian Khersonesos • Press Stones • Agricultural Terraces • Self-Sufficient Economy • Surplus Production

Abstract: The Bozburun Peninsula, which lies within the borders of Marmaris, was one of the sub-regions that had the status of relatively a “centre of little attraction” in Karia during the Classical era whereas it became, with her adjacent position at the opposite shore of Rhodes, one of the drivers of the economy of the island in the periphery, as of the early Hellenistic period. In this paper, the rock-cut press stones which have been documented at various localities of the peninsula recently, and their place and role on the mode of economy are questioned. It has been inferred that those bearing similar features and often lying individually must have preferentially been carved-out for self-sufficient economies during the periods mentioned. Those having larger dimensions are now conceived that they could have served collective usage at the rural character settlement clusters beginning from the late Classical period whereas the end product, which was prepared for delivery to the foreign market under the control of Rhodes, was presumably stockpiled in the main depots following its processing within these rock-cut installations.

* Dr. E. Deniz OĞUZ-KIRCA, University of the Aegean, Dept. of Mediterranean Studies, Lab. of Archaeometry and Lab. of Environmental Archaeology (Postdoctoral Researcher), RODOS, e-posta: zedok33@gmail.com

** Dr. Volkan DEMİRCİLER, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Klasik Arkeoloji Anabilim Dalı, ÇANAKKALE, e-posta: volkandemirciler@gmail.com

Giriş

Kırsal alanlar, tarih boyunca kentsel merkezlerin desteklenmesi anlamında önemli rol üstlenmiştir. Onları, çoğunlukla kentlere hizmet ettikleri için yine kentlere bağımlı kılan klasik görüşlere karşın, kırsalın, kendi kendine yeten ekonomiler de yaratan bir dinamığe sahip olduğu konusu son zamanlarda daha fazla yankı bulmaya başlamıştır. Dolayısıyla, antik yerleşimlerin *kehoraları* ile birlikte değerlendirilmesi gerekliliği arkeoloji dünyasının gündeminde artan ilgi ile tartışılmaktadır. Bu bağlamda öne çıkan bölgelerden biri, MÖ 5. yy'da Karia topraklarının bir parçası olan ve bugün modern Marmaris sınırları içinde yer alan Bozburun Yarımadası'dır (**Res.1**).

Geç Geometrik dönemden itibaren bulgular¹ veren yarımada, politik ve sosyo-ekonomik hayatın ivme kazandığı dönemler, özellikle MÖ 4.-2. yy'lar arasına karşılık gelmektedir. Yarımada, her ne kadar erken Karia hareketleriyle ilişkili olsa da, *polisleşme* sürecini MÖ 5.yy'ın ikinci yarısında, gelişimini Hekatomnid sülalesi yönetimi altında (özellikle Kral Mausollos'un başlattığı reform sürecinden payını almış olmalıdır) tamamlamış, ancak en olgun dönemini Hellenistik çağda deneyimlemiştir.

Klasik dönemde ilk kez Karia Kersonesosu olarak tanımlanan bölgenin Hellenistik döneme kadarki az bilinen politik ve ekonomik yaşantısı, nümismatik² ve epigrafik kanıtlar, bazı Pers vergi kayıtları³, bilhassa da Atina Vergi Listeleri (AVL) ışığında anlaşılmaktadır. MÖ 452/1 ve MÖ 433/2 arasındaki yıllarda, AVL'ne giren kolektif kayıtlarından anlaşıldığı üzere Karia Kersonesosu, *polis* statüsünde 2 ila 3 talent arasında vergi ödemekteydi⁴. Bu *polis*, *kome* (köy) ölçeğindeki *deme* tipi yerleşimlerden oluşuyordu. Karia Kersonesosu'nu bir *polise* bütünlüten bu *demoslar*, aynı zamanda *koinonlar* oluşturmak suretiyle MÖ 6.yy'dan itibaren federatif düzeyde yapılandığı bilinen Karia tarzı kırsal yaşantının ana bileşenlerinden biriydi.⁵

Karia Kersonesosu'nun hemen hemen tamamı, literatürde Birleşik Pera (Incorporated Peraea) da denilen sınırlar içerisinde yer almaktadır. Muhtemelen Sosyal Savaş'tan (MÖ 357/6) önce (5. yy'ın sonundan itibaren) Rodos'la ekonomik ilişkiler içine girmiş olan Birleşik Pera⁶, MÖ erken 3.yy. ile⁷ adanın siyasi nüfuz alanına eklenerek ada ile vatandaşlık dâhil birçok konuda bütünleşmiş olan toprakların genel adıdır.⁸ *Demosların*, Hellenistik dönem içerisinde, "Thalassok-

Herodotos 3.90; Thompson 1981, 96-100. MÖ 5. yy'ın ilk yarısında, tüm Karia'nın ödediği meblağ içinde Kersonesos'un da dâhil olduğu ödeme grubu olasılıkla 60 Babil talentiydi. Kersonesos, kırsal karakteri göz önüne alınırsa bahsedilen dönemde "iç kesimdeki" köyler statüsünde değerlendirilmiş idiyse bu rakam 60 talent içinde de olabilirdi (*age*, 99-100).

¹ Benter 2001, 177-179. Hydas'ta bulunan kanıtlar MÖ 12.yy'a kadar tarihlenmektedir.

² Grose 1929, 200, 208, 296; Head 1963, 614; Head 1968, 6; Konuk 2007, 523.

³ Myres 1920, 426; van Bremen 2009, 109.

⁴ Gabrielsen 2000, 193-195.

⁵ Birleşik Pera'nın, MÖ 4. yy'a kadarki fiziksel sınırları üzerindeki tartışmalar, Kallipolis'e kadar uzanan alt bölge ile Kaunos ve Knidos arasına işaret etmektedir. Fraser – Bean 1954, 68-71; van Bremen, 2009: 109.

ratik” bir rejime dönüşen Rodos’un⁹ mutlak nüfuz alanında olduğunu, öncelikle bunların adanın üç ana *polis*inden (Lindos, Kamiros, Ialysos) birine yönetsel açıdan bağlı kılınmış olmalarından anlıyoruz. Dolayısıyla, ada yönetiminin en üst oluşumu olan *sympas demos* dikkate alındığında *demos*lar “bağlıların başlığı” konumunda idi. Birleşik Pera’dan sayılan yarımada-daki *deme* ağı, Phycus’tan Casaræ’ya kadar en az yedi yerleşimden (Hydas, Syrna, Hygassos, Tymnos, Thysannos, Phoinix, Casaræ)¹⁰ oluşuyordu¹¹. Bu çalışmaya konu *demos*ların bulunduğu bölge için kısaca yarımada terimini kullanacağız.

Karia’nın Mirasçıları ve Tarımsal Göstergeleri

Karialılar, Arkaik dönemde korunaklı dağlık yerleşimlerde yaşıyorlardı¹². Siyasi birliklerini sağladıktan sonradır ki yaşam tarzları değişmeye başlamış, özellikle Hellenleşme sürecinde ve Pers idaresi altında sosyo-kültürel ve ekonomik değişimler yaşanmış, bu durum “İonik Rönesans”¹³ ile hız kazanmıştır. Hellenistik çağın politik konjonktüründen haliyle etkilenen ve yeni yönetim modeli altında gelişen Karia orijinli yarımada da, pek çok alanda dönüşüm geçirmiştir. Bu durum, mezar yazıtlarından *amphora* mühürlerindeki Rodos *eponym*lerine, kültürden Karia tekniğiyle karışık inşa edilmiş mimari öğe-

lere kadar¹⁴ geniş bir yelpazede örneklen-dirilebilir, ancak yarımada hemen her dönem geleneksel tarımla iç içe olmalıydı. Bununla beraber, yoğun tarım uygulamaları için MÖ 4. yy’ın ortalarından itibaren bir süre daha beklemiş olabilir ki bu durum Rodos’un çıkarlarıyla da kısmen örtüşmüş olmalıdır. Bu anlamda, yarımada-da, “teras” sistemlerine (**Res. 2 A-B**) dayalı tarımsal üretim şekillerinin ana hatlarını, ikincil veriler ışığında daha geniş oranda anlamaktayız. Antik üretim modelinin ayrıntılarını en fazla yansıtan arazi bulguları en işlevsel malzemelerdir; bunlar, özellikle bugüne değin meslektaşlarca raporlanan pres taşları ve mühürlü/mühürsüz *amphora* parçaları olarak karşımıza çıkmaktadır¹⁵. Yoğun teraslama faaliyetlerinin 20. yy’ın ortasına kadar devam etmiş olması, bölgenin kırsal bir ekonomik cazibe merkezi olduğuna işaret etmektedir. Öte yandan, yarımada ekonomisinin kültürlerarası ticaret ağındaki rolü ve ölçeği tartışmaya açıktır; ancak Karadeniz ve Doğu Akdeniz arasındaki ticaret akışı göz önüne alındığında¹⁶, yarımada-nın ve yakın komşularının en az MÖ 10. yy’dan itibaren deniz yolu trafiğinde kendilerine yer edinmiş olmaları muhtemeldir.

İhtimal ki resmi ekonomik ilişkileri Rodos’un *synoikismos*undan (MÖ 408) sonra başlayan yarımada, Hekatomnidlerin sahneden çekilmesinin ardından ve Diadokların çekişmelerine rağmen politik ve ekonomik bağlamda Rodos ile paydaş

⁹ Kurul 2014, 527-528.

¹⁰ Fraser – Bean, 1954, 54-70. Held, *deme* sayısını Karia Kersonesosu *Koinonu* tanımı altında 10 adet olarak saptamaktadır (Held 2005, 86-87, 96).

¹¹ Oğuz-Kırca 2014a, 275, 282-283.

¹² Strabon 12.7.2.

¹³ Pedersen 1994, 32; Zahle 1994, 85; Visy 2001, 172-173; Baran 2009, 293-311.

¹⁴ Fraser – Bean 1954; Fraser 1983, 137-139; Bresson 1991, *passim*; Rice 1999, 49-51; Hansen – Nielsen 2004, 1395; Şenol 2009, 122-130.

¹⁵ Doğer 1994, *passim*; Doğer – Şenol 1996, *passim*.

¹⁶ Jones 1983, 29; Berthold 1984, 48-53.

olmuştur. Yarımada'nın sömürüye açık bakır ve kırsal karakterinin kuşkusuz bunda etkisi vardı. Ancak tarımsal örgütlenmesinde rol oynayan ana faktör, öncelikle çevresel koşullar ve topografik özellikler olmalıydı. Yerleşim kümelerinin büyük kısmının tarımsal teraslamaya en uygun arazilerin yakın çevresinde konuşlanmış olduğu rahatlıkla izlenmektedir. Tartışmaya açık bir konu, terasların işletilmesi için ihtiyaç duyulan yerli iş gücüdür ancak kölelik ve yönetsel şablonlara bağlı değişen vatandaşlık gibi konular dikkate alınırsa şimdilik kuşkucu yaklaşmaktan yanayız. Öte yandan, tarımın önemi, Marmaris yakınlarındaki Amos (modern Turunç) civarında önceden belgelenen ve arazi kiralama pratiğine ilişkin, içerik açısından zengin yazıt dökümüyle¹⁷ ortadadır. Hellenistik dönemdeki tarımsal faaliyetlerin sıkı kurallar silsilesi içerisinde gerçekleştirildiğine dair en güçlü kanıtları bize bu *deme* sunmaktadır.

Yarımadadaki ekonomik büyüme, ağırlıklı olarak Rodoslu tüccarların yöreye akını ve tarımsal iş gücünün yarattığı artı değerle birlikte gerçekleşmiş olmalıdır. Merkezdeki genişleme, *kehoraya* doğru genişleme veya yeni arazi arayışları, mülkiyet anlayışının değişmesine yol açmış; kontrolü ele almaya başlayan imtiyazlı kesimin faaliyetleri Hellenistik dönemde hız kazanmış olmalıdır. Bunu ise öncelikle, Loryma'dan¹⁸ ve Kıran Gölü'nden¹⁹ raporlananlar dâhil, bölgenin güneyinde,

Taşlıca Köyü sınırlarında Phoinix *kehorasında* yeni tespit ettiğimiz bazı büyük ölçekli çiftlik yapılarından anlayabilmekteyiz²⁰. Öte yandan, arazinin parsellenme pratiği Hellenistik dönemde veya öncesinde olgunlaşmış olabilir. Knidos'taki uzun parseller²¹ gibi, yarımadadaki teras sisteminin vazgeçilmez unsurları olan ana tarımsal birimler, tekdüzen dikdörtgen formlara bürünmüştür. Sonradan eklenilen parseller de göz önüne alınırsa bunlar, olasılıkla Roma döneminden kalan ve devlet eliyle şekillendirilen tarım politikalarının²² bir parçası olabilir. Phoinix'in doğu, kuzeydoğu ve güney sektörlerinde belgelediğimiz ve seramik parçaları ışığında Hellenistik döneme tarihlendirdiğimiz imtiyazlı çiftlik kalıntıları, tarımsal faaliyetleri denetleyen otoriteyi simgelercesine birer kanıt niteliğindedir. Bu üç büyük örnek (**Res.2 C-D**) muhtemelen ürün toplama istasyonlarıydı²³. Ayrıca, bazı nadir yapılar da bize tarımla ilgili analogiler sunmaktadır. Söz gelimi, Phoinix'te en korunagelmiş yapı olan ve girişindeki yazıttan anlaşıldığı üzere *Apollon'a* adanan tapınak, Rodos'ta rastlanan *Apollo Erethimios* kültürüne atfedildiği gibi²⁴ tarım kültürüyle ilişkili olabilir. Benzer örnekler, yarımada'nın yaşantısına ve geçim kaynaklarına vurgu yaparcasına hala ayakta durmaktadır.

²⁰ Oğuz-Kırca 2014b, 284, 289-291, 301.

²¹ Tuna 1990, 349.

²² Carter ve diğ. 2004, 140-144.

²³ Oğuz-Kırca 2014b, 289-291.

²⁴ Papachristodoulou 1999, 40. Hellenleşme döneminde Erethimiosla yerel denkliler kurulabilir ancak üzerindeki yazıtın daha önce Rodos dâhil hiç bir yerde özdeşleştirilemediğinden yola çıkılırsa (Dürrbach - Radet 1886, 258- 259) temelde Karia kültürüne dayanan farklı bir benimseme pratiğiyle bağlantılı kültürel işlevli yapı olarak da yorumlanabilir.

¹⁷ Fraser – Bean 1954, 6-12, 14, 19; Jameson 1982, 71-72; Bresson 1991, 76-83; Köktürk – Milner 2003, 134.

¹⁸ Held 2001, 195-196. Held, Loryma'daki çiftliklerin, MÖ 300'den itibaren Rodos kontrolü altında yerli Karlar tarafından işletildiğini bildirmektedir.

¹⁹ Kuban 2010, 217-218, 220-221.

Rodos'un çok gelişkin bir piyasa ağı vardı²⁵. Doğu Akdeniz ve Ege havzasındaki buluntular bu durumu desteklemektedir²⁶. Bu ağın mutfağında önemli payı olması gereken yarımada da, ticari açıdan en verimli dönemlerini, ekonomik değeri yüksek ürünlerle deneyimlemiş olmalıdır ancak elbette yarımada ekonomisinin ve yarattığı ticari işlem hacminin, örneğin MÖ 200-190 arasında Korint'teki²⁷ gibi olması düşünülemez. Yine de, geleneksel üretim şekillerinin, Hekatomnidler zamanında yavaş yavaş kabuk değiştirmeye başladığı ve Rodos tarafından "sömürgeleştirilene" kadar devam ettiği değerlendirilebilir. Bu bakımdan, MÖ 3.-2. yy'larda *amphora* üretiminde patlama yaşayan ve MÖ 2. yy'da Levant kentlerine kadar nüfuz eden Lindos ve Kamiros²⁸ ile asgari bağlar kurabiliriz. Her durumda, MÖ 300'den itibaren görülmeye başlayan ve MÖ 3.-2. yy'larda Rodos mühürleri taşıyan yarımada övgü tipik *amphoralarla*²⁹ yetinmek durumundayız.

Üretim ve Dağıtım: Kendi Kendine Yeten mi, Fazlasını Dağıtan mı?

*Demos*lardaki canlı ekonominin göstergeleri arasında, kuşkusuz tarım teraslarının yanında, bugüne kadar araştırmacılarca belgelenen *amphoralar* önemli yer tutmuştur. Özellikle mantar ağızlı *amphoralar* ve tipik kaideler³⁰ Geç Klasik-

Erken Hellenistik dönemin habercisidir. Yarımada'nın kuzeyinde yoğunlaşan *amphora* fırınları³¹, gelişkin üretim faaliyetine işaret etmektedir. *Amphoralarla* gemilere yüklenecek sıvı ürünün ön şartı, elbette işliklerdeki işlenme süreciydi. Çoğunlukla *keboradaki* kayalık platformlarda *in-situ* olarak bulunan pres yataklarının, şarap ve zeytinyağı üretimi için yapıldığı ve olasılıkla kendine yeten bir ekonominin³² unsurları olduğu; sahile yakın yerlerde bulunan ve daha büyük boyutlarda belgelenenlerin ise muhtemelen uluslararası pazara dönük faaliyet gösterdiği görüşü yaygındır³³. Bununla beraber en çarpıcı örnekleri, örneğin Klazomenai sınırlarında tespit edilen işlikler (MÖ 7-6. yy) gibi, kentsel düzeyde görmekteyiz³⁴. Basit ya da gelişkin, preslerin bilhassa kırsalda üstlendiği rolün önemine işaret eden Crielaard, zeytin ve şarap için kullanılanları MÖ 8.-7. yy'a tarihlendirmektedir³⁵. Kilikya'dan Knidos'a kadar uzanan bölge, MÖ 5.-4. yy'dan beri sıklıkla *mola olearia*³⁶ olarak bilinen değirmenler ve döner değirmenli *trapetumlar*³⁷ açısından önemli bir coğrafyadır. Özellikle iç Karia, kendine yeten ekonomilerin³⁸ iyi örneklerini yerel tipolojilerle sunan bir yöre olarak karşımıza çıkar. Büyük ölçekli üretimin varlığına ilişkin gösterge ise Karia'daki işliklerin liman ve yol şebekesine olan fiziksel

²⁵ Berthold 1984, 47-53.

²⁶ Grace 1953, 118-119, 126; Şenol 2009, 122-126.

²⁷ *Thucydides* 1.13.5; *Pausanias* 2.1.7; Salmon 1984, 55-56, 250-380.

²⁸ Lund 1999, 189-196; Rauh 1999, 162-166, 168-169; Tuna – Empereur 1989, 289.

²⁹ Mattheson – Wallace 1982, 294-301; Tuna 1990, 357; Doğer – Şenol 1996, 59; 61-65.

³⁰ Gates 2007, 282-283; Held ve diğ. 2009, 223; Doğer – Şenol 1996, 63.

³¹ Tuna – Empereur 1989, 227-299; Doğer ve diğ. 1994, 185-193.

³² Diler 2004, 55, 57; Kuban 2010, 221.

³³ Tuna 1990, 369-370; Doğer 2004, 82, 85; Diler 1995, 446-448; Diler 2004, 55-59.

³⁴ Bakır ve diğ. 2007, 4-5.

³⁵ Crielaard 2009, 361-362.

³⁶ *Columella* 12.52.6-7

³⁷ *Cato* 20-22. Döner değirmenler genellikle silindirik *orbis* olarak karşımıza çıkmaktadır.

³⁸ Diler 2004, 55-57.

yakınlığı ile gündeme gelmiştir³⁹. Geniş çaplı üretimlerin ön şartı kuşkusuz kendi kendine yetebilen ekonomilerle yakından ilişkilidir. Morley, Roma dönemi İtalyası'nda, zeytinyağı, şarap ve tahıl üretiminde uzmanlaşmış pazar odaklı büyük çiftliklerin önceliklerini daima kendine yeten ekonomilerle açıklamaktadır⁴⁰. Woolf, Galler-Roma şarabı ve bu şaraplarla özdeşleşmiş seramiklerin üretimiyle ortaya çıkan ilk ürünün öncelikli müşterilerinin yine üreticilerin kendisi olduğunu ileri sürmektedir⁴¹. Araştırma bölgemize yakınlığından yola çıkarsak Kıran Gölü çevresinde de benzer bir yöntemin izlenmiş olabileceği bilgisine sahibiz. Kuban, söz konusu göl ve kutsal alanı çevresinde tespit edilen tekil çiftliklerin, presleme faaliyetlerini yine öncelikle kendi ihtiyaçları için gerçekleştirmiş olabileceklerinin altını çizmekte, bu konuyu Hellenistik çiftlikler bağlamında irdelemektedir⁴².

Yarımada, gerek *mola olearia* gerekse bunların daha gelişkin formları açısından oldukça zengindir. Pek çoğu, daha önceden Selimiye, Kızılköy, Hisarönü, Turgut ve Bozuk gibi köyler ve çevrelerinden raporlanmıştır⁴³. Bu çalışma, bugüne kadar raporlananlarla benzerlikler taşıyan ve yarımadada yeni belgelenen⁴⁴ pres taşlarını

ele almaktadır. Önemli bir kısmı *in-situ* vaziyette bulunan kaya oygu örnekler, Losta yakınlarındaki olası Hygassos, Tymnos, Thysannos ve Phoinix *demos*larında⁴⁵ tespit edilmiştir (**Res. 3-9⁴⁶**). Araştırmalarımız sırasında en fazla bulgu veren *deme*, aynı zamanda teraslar açısından da son derece varıl olan Phoinix olmuş⁴⁷; belgelenen pres taşlarının ve kontektlerinin (toplam kayıtlı 13 adet) nadiren bozulmamış olduğu görülmüştür. Çoğunluğu, sınırlı bir alana hizmet eden küçük ölçekli ekonomilere işaret edercesine, münferit vaziyette kaydedilmiştir. Çevresel ve topografik kısıtlarla ortaya çıkan olumsuzluklara karşı geliştirdiği bağımsızlık ve etkili arazi yönetimi, Phoinix'i, bölgesinde kendi kendine yeten bir ekonomi yapmış görünmektedir.

Yarımadada, tıpkı Knidos'ta olduğu gibi⁴⁸, şarap üretimi için kullanılan pres yataklarına genellikle bağ ve bahçeliklerin yanı sıra başındaki kayalık platformlarda⁴⁹ rastlanmaktadır. Bazıları ise ekim-dikime en uygun olan merkezî veya bunların çok yakınlarındaki lokasyonlarda inşa edilmiştir. *In-situ* vaziyetteki preslerin bir bölümü kale yerleşimlerinde⁵⁰, en tipikleri ise Tymnos ve Phoinix'in *kehoralar*ında bulunmuştur (**Res. 3; 4 (B-D); 5; 7 (B-D);**

³⁹ Tuna 1990, 369-370; Doğer 2004, 82, 85.

⁴⁰ Morley 2007, 19, 33.

⁴¹ Woolf 2001, 58.

⁴² Kuban 2010, 221.

⁴³ Diler 1995, 442-443, 449, 453-454, 457; Kuban 2010, 218-225; Held – Şenol 2010, 182; Şenol – Walz 2010, 186-188; Şenol – Walz 2015, 31-41.

⁴⁴ 2009-2012 yılları arasında yürütülen ekstansif yüzey araştırmaları, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı'ndan alınan izinler doğrultusunda gerçekleştirilmiştir. Bu kapsamda, bizden yardımlarını esirgemeyen tüm resmi görevlilere ve destekçilere teşekkürlerimizi sunuyoruz.

⁴⁵ Bu *demos*lar sırasıyla modern Selimiye ve ona bağlı Kızılköy; Bozburun Beldesi, Söğüt Köyü ve Taşlıca Köyü sınırları içerisinde.

⁴⁶ **Res. 9-D**'deki örnek, Bozburun (Tymnos)'daki Meydanlık denilen alanda sergilenen örnekler arasından bir görsel alıntıdır.

⁴⁷ Oğuz-Kırca 2014b, 288-289, 293-296, 300-302.

⁴⁸ Tuna 1990, 348-353; Tuna 2012, 34.

⁴⁹ Tuna 1990, 369-370; Doğer 2004, 82, 85.

⁵⁰ Oğuz-Kırca, Phoinix'te, Akropol dışındaki kale yerleşimini, Taşlıca Köyü'nün doğusunda yükselen Kaledağ olarak vermektedir (Oğuz-Kırca 2014a, 280; Oğuz-Kırca 2014b, 285, 291, 295, 299-302, 307-308; Oğuz-Kırca 2014c, 132-134).

8-B). Örneklerin çoğu, Doğer'in verdiği Hellenistik ve Roma tipolojileriyle⁵¹ karşılaştırılabilir düzeyde ve formdadır. Amorf ya da küçük ve görece basit olanlar (**Res. 8 A-B**) daha çok erken dönemlere işaret ediyor izlenimi verse de bazıları yine Hellenistik/Roma çağdaşlarını çağrıştırmaktadır. Etraftaki seramik akıntıları ve yerleşim mimarisi ışığında, çoğunlukla Geç Klasik - Roma dönemi arasına tarihlendirilen kimi örneklerin (yer yer uygulanan sıva tekniğiyle) daha geç dönemlerde de kullanılmış olduğu düşünülmektedir (**Res. 5 A**). Paton ve Myres, Karia'daki örnekleri MÖ 4.-3. yy'lara tarihlemektedir⁵². Tek başına bir Phoinix örneğinde dahi Paton ve Myres'in⁵³ ve Diler'in Hali-karnas için⁵⁴ verdiği formları bulabiliriz. Yine de buradaki kriter, pres döşemini veya işlik düzenliğini, form, ebat ve lokasyon (yerleşimle ilişkili kontekst dahil) üçlemesiyle değerlendirmek olmalıdır. Ayrıca, belgelediğimiz bazı ilgili örneklerin, *Cato* tarafından verilen değerlerden⁵⁵ aşırı sapma göstermediği; bunların % 92'sinin 100 m üzerindeki kotlardaki hane kalıntılarının sınırları içinde veya bunların hemen yakınında; % 62'sinin orta ve daha büyük boyutlardaki (en genel sınıflama kriteri 70x100x100 cm (çap, uzunluk, genişlik) üzerindeki için yapılmıştır) taşlardan oluştuğu anlaşılmaktadır (**bkz.**

Tablo 1); ya da örneğin Kıran'dan raporlanan işliklerin⁵⁶, Tymnos *keboras*ında bulunan pres yatağı ve baskı kolu yuvası düzeniğinden⁵⁷, (**Res. 3**) çok da farklı olmadığını görüyoruz. Foxhall, bu tip düzeneklerin, Klasik Yunanistan'da hem şarap hem de zeytinyağı için kullanıldığını⁵⁸; Ali, Roma döneminde, güney Levant'ta, özellikle baskı kollu düzeneklerin zeytinyağı üretimi için (yeni teknolojik yöntemlerin uygulanmasının bir kanıtı olarak) kullanılmaya başladığını bildirmektedir⁵⁹. İlginç olan şu ki, arazide karşılaştığımız durum, yukarıdaki üçleme, özellikle de ebat ve lokasyon kriteri bağlamında bazı ezberlerimizi bozmakta, farklı lokasyonların karışık dağılımlar gösterdiğine işaret etmektedir. Yani sahildeki/ sahile yakın mevkilerin her zaman büyük boyutlu preslerle ilişkilendirilemeyeceği, buralarda küçük ve *in-situ* örneklerin mevcut olduğu; *keborada* ise yol şebekesine yakın konumlarda ve daha büyük ebatlı çağdaşlarının bulunabildiği gözlemlenmiştir.

Öte yandan, olası erken iskân lokasyon izlerinin (muhtemelen erken Karia dönemi) *Losta/Hygassos?*, *Thysannos* ve *Phoinix demostlarının teritoryumlarında* izlendiği daha önce Oğuz-Kırca tarafından kaydedilmişti⁶⁰, fakat sağlıklı ve bilimsel bilgiye ancak yeni araştırma veya kazılar ışığında ulaşılabileceğinden halihazırda bunlara yönelik kesin yorumlar getirilmemiştir. Dikkate de-

⁵¹ Doğer 2004, 83.

⁵² Paton – Myres 1898, 212.

⁵³ *age*.

⁵⁴ Diler 2010, 164-172.

⁵⁵ *Cato* 135. En büyük ezme değirmeninin genişliği dört buçuk ayak (ft.), değirmen taşının yüksekliği üç buçuk ayak olmalıdır. Kaya oyuğu olan zeytin ezme değirmenleri ise orta kısımda bir ayak bir el ayası kalınlığında olacak şekilde tasarlanmalıdır. Daha küçük taşlar dört ayak bir el ayası genişliğindedir ancak en küçüğü dört ayak genişliğindedir.

⁵⁶ Kuban 2010, 224.

⁵⁷ Uzunel – Taşkıran 2010, 193, 202. Yazarlar, tam lokasyon adı vermemekte olup bizim Res. 3'te işaret ettiğimiz ve modern Bozburun sınırlarındaki pres döşeminden bahsetmektedirler.

⁵⁸ Foxhall 2007, 134-135.

⁵⁹ Ali 2014, 340-345.

⁶⁰ Oğuz-Kırca 2014a, 275, 278, 282.

ğer bir durum, dağlık/yüksek alanlara konuşlanmış bu olası erken yerleşimlerin etrafında belirgin antik tarım teraslarının bulunmasıdır. Söz konusu yerleşimlerde “daha az gelişkin” pres taşı formlarının bulunması ve civarda ekilebilir arazinin kısıtlı olması bize, özellikle erken dönemlerde kendine yeten ekonomilerin varlığına ilişkin giriş niteliğinde ipuçları sunmaktadır.

Topoğrafya ile uyumlu teras ve yerleşimler konusuna dönersek; Phoinix⁶¹, Syrna ve Tymnos'un ön aldığını görmekteyiz. Öte yandan, *demos*lar, özellikle ticari malların sevkiyatında doğal çevrenin yaratmış olduğu avantajları kullanmış olmalıdır ki bunlar için en uygun adaylar Hydas, Syrna, Losta/Hygassos?, Phoinix ve Casarae olarak karşımıza çıkmaktadır. Özellikle kuzeyde Hydas-Syrna arasındaki tektonik zon ve güneyde Casarae'nın doğusunda yer alan (yarımada kıstağı üzerindeki Hisardibi) verimli geçiş vadisi, ticaret gemilerinin tüm yarımadaı dolaşmadan mal yükleyebileceği önemli kestirme hatlar olarak göze çarpmaktadır. Ancak, araştırmalarımızda, bu en uygun geçiş koridorları⁶² dışında örneğin, Tymnos ve Thysannos'ta da mühürlü *amphora* parçalarından örnekler belgelenmiş olması, yarımadaının neredeyse tamamındaki yerleşimlerin işlevinin şarap, zeytinyağı vb.'ne dayalı tarımsal üretim olduğunu bir kez daha gösterir niteliktedir.

Ayrıca, daha geç dönemlerde, mal sevkiyatı ve dağıtım şekilleri, bu gibi koridorların yanında yarımadaının pek çok kıyı

ve liman ağzının kullanımıyla daha yaygın ve gelişkin hale gelmiş olabilir ki Tymnos potansiyel bir aday konumundadır. Bu *demenin* batı sınırlarını belirleyen ve ne yazık ki bugüne kadar arkeolojik çalışma yürütülmemiş kıyı şeridinde ve küçük adalarda, Roma ve Bizans dönemlerine odaklanmaya olanak sağlayacak ciddi araştırma alanları mevcuttur. Bugün, silo olabileceği değerlendirilen (halk arasında eski şarap fabrikası) büyük yapı kalıntularına rastlanmıştır (**Res. 10**). Yapıların çevresinde, geç dönem yüzey seramik parçaları izlenebilmektedir. Öyle idiyse bunlar gibi olası toplama ve dağıtım istasyonlarının, hemen geride yükselen yakın *keboradan* gelen üründen istifade etmiş olmaları olağan olsa gerek. Nitekim bahse konu *kehora*, engebeli topoğrafyası nedeniyle tekil veya seyrek yerleşim öbeklerinden oluşan ve yoğun taraçalama izlerinin görülebildiği bozuk teraslarla dolu bir arazi silsilesinden ibarettir. Tymnos, daha geç dönemlerde batı kıyılarından gelen hasılatı bu gibi istasyonlar yardımıyla işleyip göndermiş olabilir; ancak şimdilik, araştırmalarımız kapsamında dönemsel bağlamdaki seçici yaklaşımımız nedeniyle ve konuyu tutarlı savunabilmemize olanak sağlayacak pres taşı, vb. veriler elimizde bulunmadığından bu kadarını belirtmekle yeteneceğiz.

Yarımada, Hellenistik dönemde, Rodos etkisi altında hızlanan mobilité, sosyal dönüşüm ve ortaya çıkan karma topluluklar⁶³ nüfus artışında katalizör gö-

⁶¹ Oğuz-Kırca 2014b, 296-298, 305.

⁶² Oğuz-Kırca 2014a, 283.

⁶³ *IG XII,1*, 1449; Foucart 1886, 206; Fraser – Bean 1954, 129-130; Rice 1999, 49-51; Varinlioğlu 1990, 223; Dmitriev 1999, 250-253; Gabrielsen 1999, 20; Hansen 2004, 56-70; Hansen – Nielsen 2004, 1317; Constantakopoulou 2007, 249.

revi yapmış olmalıdır. Araştırmalarımızda öne çıkan konulardan birine Phoinix ışık tutmaktadır. Rodos'ta, özellikle Ialysos ve çevresinde Minos ve Miken kültürünün damga vurduğu yerleşimlere ilişkin bir dizi veri elde edilmiş olsa da⁶⁴, yarımada'nın Kiklad adalarıyla ve Geç Bronz Çağı ve Minos kültürüyle ilişkileri henüz tam anlamıyla açıklanamadığından, erken dönemlerde buralardan yerleşimcilerin gelip gelmediği tartışmalıdır⁶⁵; ancak çoğunluğunu Hellenistik yazıtların oluşturduğu *corpus*lar ışığında, Rodos ve yarımada çevresinin yabancı topluluklarca sıklıkla ziyaret edildiği⁶⁶, özellikle Rodoslular tarafından⁶⁷ iyi tanındığı ve Phoinix'in ilgi gören bir *deme* olduğu⁶⁸ anlaşılmaktadır. Dolayısıyla, komşularıyla pek çok konuda (uzun vadede akrabalık ilişkileri dâhil) etkileşim içerisinde olması, açık pazarlardan biri konumuna sahip olabileceği düşüncesini akla getirmektedir. Phoinix, tahıl hariç, *periferide* olasılıkla zeytinyağı ve şarap pazarında üretim fazlasına sahiptir. Sayısal analizler, Phoinix'in güneyinde tespit edilen Hellenistik çiftliğin, yarattığı üretim artışıyla en kötü senaryoyla 18.000 litre şarap veya ortalama 124 kişiye yetecek zeytinyağı sağlama potansiyeline; yine CBS çalışması ve literatür ışığında yarımada'nın da mevcut bozulmuş teras sahalarıyla ciddi şarap üretme kapasitesine

(yaklaşık 6.595.640 lt) sahip olduğunu ortaya çıkarmıştır⁶⁹. Teraslı alanlar ve bunların potansiyeli incelendiğinde tıpkı Phoinix gibi, komşu *demos*ların da, Rodos *periferisinde* bölgesel gelişime katkıda bulunan aktörler olması muhtemeldir. Bu analiz ve sonuçların ayrıntıları, yarımada'nın tarımsal kapasitesini ve antik nüfusunu irdeleyen farklı bir çalışma kapsamında değerlendirildiğinden şimdilik bu kadarını vermekle yetineceğiz; ancak burada altı çizilmesi gereken şey, Phoinix'teki büyük çiftliklerin üçünün de *keborada* konuşlanmış olması ve *deme* merkezi olan *Akropole* ya da sahile açılan antik yolun hemen üzerinde olması; ebat farkı gözetmeksizin pres taşlarının bu yapıların civarında veya konumlandığı sektörlerde yoğunlaşması ve; kurumuş dere yatağının kenarında ya da çok yakınında bulunmaları dikkate değerdir.

Tartışma ve Sonuç

Ödeme kapasiteleri hakkında ipuçları veren vergi miktarları, tamamı bir *polis* ölçeğinde örgütlenmiş *deme* sisteminin oluşturduğu Bozburun Yarımadası'nın (Karia Kersonesos) pre-Hellenistik dönemdeki ekonomisine bir nebze ışık tutan dayanak noktalarımızdan biridir. Klasik Dönemde karşımıza çıkan düşük kotalar, gerek kendine yeten ekonomilere işaret edebilmekte gerekse varsa, dış pazara yönelik hacmin küçük olabileceğini imlemektedir.

Yarımadadaki *demos*ların gelişmesindeki itici güç, ağırlık merkezinde tarımla iç içe geçmiş kırsal pratiklerin hâkim olduğu ekonomi modeli idi. Temel göstergelerden biri, bölgedeki arazilerin büyük bölümünün tarım teraslarına ayrılmış ol-

⁶⁴ Mee 1982, 79-84; Karantzali 2001, 13.

⁶⁵ Benzi 1988, 59-69.

⁶⁶ Foucart 1886, 207; Martha 1878, 618-619; Fraser – Bean 1954, 41-42; Bean 1968, 140-142, 151-155; Bresson 1991, no. 88, 97, 98, 105; Nielsen – Gabrielsen 2004, 1206-1207.

⁶⁷ Bean – Cook 1957, 80; Rice, 1984, 185; Varinlioğlu 1990, 223; Rodoslular (*Rhodiioi*) üzerine tartışmalar için ayrıca bkz. van Bremen 2007, 115-123; van Bremen 2009, 113-116, 120-123.

⁶⁸ Bresson 1991, 139-145; Rice 1999, 50-51; ör. *IG XII,1*, 1449.

⁶⁹ Demirciler 2014, 75-76.

masıdır. Hellenistik dönemle birlikte, Rodos'un korumacı politikalarının yörüngesine giren yarımada, dış pazarda ekonomik değeri olan ürünlere yönelmiştir. Bu ürünler, Hellenistik dönemde hacmi artan ticaret hayatına ve *amphora* endüstrisine⁷⁰ girdi sağlayan kaynaklardı. Dolayısıyla, büyük bölümü yerli üretilen⁷¹ *amphora*lara doldurulmak ve dış pazara sunulmak üzere belli ürünlerin işlenmesi şarttı. Nitekim özellikle yarımadanın kuzey sektöründe yoğunlaşan fırınlar ve mühürlü seramik bulguları, iyi oturmuş *amphora* üretim sisteminin belirgin kanıtları olagelmıştır⁷².

Demosların teritoryumlarında dinamik bir ekonominin döndüğüne ilişkin belirtilerden bir diğeri, farklı boyut ve özellikteki pres yataklarıdır. Tipolojilere bakıldığında Hellenistik dönem boyunca (ve sayısal artışlarına bağlı olarak) yarımadada presleme faaliyetlerinde görülen artışı, Rodos'un bölgede daha güçlü yankılanan sesinden, hissedilmeye başlayan baskısından ve “kolonileştirme” politikalarından çok, öncelikle bir yerleşim ve nüfus artışı konusunun doğal sonucu olarak değerlendirmekteyiz ki bu hareketlenmede, adadan gelip yarımadaya (muhtemelen başta ticari faaliyetler olmak üzere) pek çok farklı nedenle⁷³ yerleşen Rodoslular

rın/vatandaşlarının önemli payı olmalıydı. Rodos hamiliğinin belki de bölgedeki jandarmalığının yerli Kariyalılarca içselleştirilmesiyle birlikte yarımada, kendinden başka dış pazarlara dönük yoğun aktivitelere yönelmiş olmalıdır. Bu kapsamda, dış pazar odaklı ürünlerin, belli istasyonlar üzerinden ve Rodos eliyle (adanın kendi ihtiyaçları için ayırdıkları dâhil) ve deniz yoluyla pazarlanmış olması olasıdır.

Ne var ki, yeni belgelediğimiz pres taşlarıyla sınırlı kalmak kaydıyla, bu döşemelerin öncelikle dış pazara odaklı ürünlerin işlenmesine olanak sağlayacak sayı ve ebatlarda olmadığını kaydedebiliriz. Büyük çoğunluğunun, münferit-büyük çiftliklerle sınırlı kalmaksızın, gerek lokasyonları gerekse yansıttıkları teknoloji seviyeleri ve boyutları itibariyle kısıtlı bir alana hizmet ettiği, dolayısıyla öncelikle kendi kendine yeten hane ekonomilerine dönük yapıldığı fikri akla yakın gelmektedir.

Yarımadada, ağırlıklı olarak *mola oleari*ların oluşturduğu pres taşlarının pek çoğunu geniş bir aralığa (MÖ 4.- 1.yy.) tarihlendirilebilmekteyiz (ancak kuşkusuz aralarında, pre-Klasik ve olgun Klasik dönemden süregelen seçkiler de mevcuttur ki bunlara daha çok dağlık/tepelik korunaklı iskân alanlarında rastlanmış olması Kariyalıların geleneksel üretim yöntemlerinin bir yansımasıdır). Bunların, hem zeytinyağı hem de şarap üretimine yönelik tasarlandığı düşünülmektedir. Yarımada ve örneğin kırsal Karia ile ilgili kaydedilen

⁷⁰ Şenol 2009, 44-48.

⁷¹ Akyol ve diğ. 2013, 164.

⁷² Tuna – Empereur 1989; Doğer 2004, 178-180; Held ve diğ. 2009, 222-227.

⁷³ van Bremen, Rodosluların pek çok farklı nedenle ve değişik konumlarda anakarada (ör: genellikle ticaretle uğraşan yabancılar, savaş zamanlarında yardım eli uzatan topluluklara mensup kişiler, adada daimi ikamet edenler vb.) bulunmalarına işaret etmektedir (van Bremen 2007, 119-120; van Bremen 2009, 113-116, 121-123). Yazarın geliştirdiği kavramlar ve tartışma üzerinden yola çıkılırsa (ör: Hellenleşmiş Karlar yerine Karların sosyo-kültürel hayatına kaynaşmış adalılar/“yabancılar”) ve MÖ 5-4.yy'ın sonundan

itibaren yaygınlaşmaya başlayan “her iki tarafa” da yer bulmuş olabilecek çift vatandaşlık olasılığını dikate alarak “Rodoslular (*Rhodiōi*)” için anakaradaki “Yarımadalılaşanlar” ifadesini kullanmamız yersiz olmamalı.

görüşlerin aksine *in-situ* ve küçük boyutlu pres yataklarına yalnızca *keborada* değil sahil kesiminde de sıkça rastlanabiliyor olması, kendi kendine yeten ekonomik faaliyetlerin her durumda ön aldığı işaret olmalıdır. Dolayısıyla yarımadaya bakış açımız salt Rodos'un çıkarlarına hizmet eden bir bölge statüsüyle sınırlandırılmamalıdır. Pres taşlarının dağıtım ekonomilerindeki yerini değerlendirmek için ön kriter, Phoinix (modern Taşlıca) *teritoryumunda* tespit ettiklerimizde olduğu gibi, ana istasyon niteliğindeki ve muhtemelen üretim fazlasını toplayan belirgin büyük Hellenistik çiftliklere, yol şebekesine, su kaynaklarına ve doğal geçitlere yakınlık olmalıdır. Ayrıca *keborada*, sahile yakın noktalarda daha büyük örneklerin bulunmuş olması bize, dağınık düzendeki her alanın azami verimlilikte kullanıldığını göstermektedir. Dolayısıyla, *keboradaki* yerleşim öbekleri içinde bulunan büyük/büyükçe boyutlu preslerin ortaklaşa kullanıldığı ve en yakındaki toplama istasyonuna gönderildiği düşüncesi ağır basmaktadır. Elimizde karşılaştırmaya esas yeterli veri bulunmamasına rağmen, daha geç dönemlerde ürün toplama istasyonlarının kıyı şeridine daha da yaklaşmış olabileceği ihtimali ancak yeni çalışmalarla aydınlatılabilir. Yine de, konjonktürel durumdan (başta güvenlik gibi konular vb.) daima payını alan deniz aşırı ve ihracata dayalı ticaret hayatına karşın, yüzyıllarca değişmeyecek geleneksel presleme yöntemlerinin kıyı kesimlerinde daha hızlı gelişmesi ve bazı avantajlar sunmuş olması gibi bir kaniya varmak sakıncalı olacaktır.

Sonuç olarak; yarımadaadaki farklı lokasyonların pres taşları ve nitelikleri açısından karışık dağılımlar göstermesi, ko-

nunun, yerleşim tipleri (en genel ifadeyle kentsel ve kırsal), formları (geniş tanımla dağınık ve küme yerleşimler), hiyerarşileri (birincil, ikincil), dokuları (sıkışık/kompakt düzen, saçaklı vb.), belirleyici etmenleri (ör: topoğrafya, suya erişim, iletişim, yol sistemi vb.), *keboranın* daha verimli kullanılmasıyla yeni yerleşim hareketlerine bağlı nüfus artışı vb. gibi başlıklar da göz önünde bulundurularak bir bütün olarak değerlendirilmesi gerektiğini düşündürmektedir.

Tablo ve Resim Listesi

- Res. 1.** Karia Kersonesosu (Bozburun Yarımadası)'nın Coğrafi Konumu
- Res. 2.** Tarım Terasları (A-B) ve Çiftlik Kalıntılarından (C-D) Örnekler
- Res. 3.** Baskı Kollu *In-Situ* Pres Düzenegi (Tymnos *Khorası*)
- Res. 4.** Tymnos ve Phoinix'te Bulunan Pres Yataklarından Örnekler
- Res. 5.** Tymnos ve Phoinix'te Bulunan Pres Taşlarından Örnekler
- Res. 6.** Hygassos, Thyssanos ve Phoinix'te Bulunan Pres Taşlarından Örnekler
- Res. 7.** Phoinix'te Bulunan Pres Taşlarından Örnekler
- Res. 8.** Phoinix'teki Kaledağ Kale Yerleşiminde (A-B) ve Hygassos'ta (C- (Devşirme), D (*In-Situ*)) Bulunan Pres Taşlarından Örnekler
- Res. 9.** Hygassos, Tymnos ve Phoinix'te Bulunan Toplama Hazneleri (A-B) ve Değirmen Taşı ve *Orbis* (C-D) Örneği
- Res. 10.** Tymnos'taki Geç Dönem Yapı Kalıntıları

Tablo 1. Pres Taşı Matris Tablosu (Phoinix)

KAYNAKÇA

- Akyol ve diğ. 2013 A. Akyol – Y. K. Kadioğlu – A. K. Şenol, “Bybassos Hellenistik Ticari Amphoraları Arkeometrik Çalışmaları (Archaeometrical Studies on the Hellenistic Transport Amphorae from Bybassos)”, *Cedrus* 1, 2013, 163-177.
- Ali 2014 N. Ali, “Olive Oil Production in a Semi-Arid Area: Evidence from Roman Tell Es-Sukhnah, Jordan”, *Mediterranean Archaeology and Archaeometry* 14.2, 2014, 337-348.
- Bakır ve diğ. 2007 G. Bakır – A. E. İplikçi – E. Koparal – A. S. Bakır, *Klazomenai Antik Kenti Zeytinyağı İşliğı*, Urla (2007).
- Baran 2009 A. Baran, “Karian Architecture Before the Hecatomnids”, içinde: F. Rumscheid (yay. haz.), *Die Karer und die Anderen*, Bonn (2009), 291-315.
- Bean 1968 G. E. Bean, *Turkey's Southern Shore: An Archaeological Guide*, London (1968).
- Bean – Cook 1957 G. E. Bean – J. M. Cook, “The Carian Coast III”, *BSA* 52, 1957, 58-147.
- Benter 2001 M. Benter, “II. Hydas Yüzey Araştırması 2000”, *AST* 19, 1. Cilt, 2001, 177-188.
- Benzi 1988 M. Benzi, “Mycenaean Rhodes”, içinde: S. Dietz – I. Papa-christodoulou (yay. haz.), *Archaeology in the Dodecanese*, Copenhagen (1988) 59-73.
- Berthold 1984 R. M. Berthold, *Rhodes in the Hellenistic Age*, Ithaca (1984).
- Bresson 1991 A. Bresson, *Recueil des Inscriptions de la Pérée Rhodiene (Pérée Intégrée)*, Besangon (1991).
- Cato* Cato, *On Farming* (çev. A. Dalby), Totnes (1998).
- Carter ve diğ. 2004 J. C. Carter – S. M. Thompson - J. Trelogan, “Dividing the Chora”, içinde: F. Kolb – E. Müler-Luckner (yay. haz.), *Chora und Polis*, Munchen (2004), 127-145.
- Columella* Lucius Junius Moderatus Columella, *Re Rustica Liber Duodecimus*. <http://www.thelatinlibrary.com/columella/columella.r12.shtml> (21.12.2015).
- Constantakopoulou 2007 C. Constantakopoulou, *The Dance of the Islands: Insularity, Networks, The Athenian Empire, and the Aegean World*, Oxford (2007).
- Crielaard 2009 J. P. Crielaard, “Cities”, içinde: K.A. Raaflaub – H. van Wees (yay. haz.), *A Companion to Archaic Greece*, Oxford (2009), 349-372.

- Demirciler 2014 V. Demirciler, *Agricultural Terraces and Farmsteads of Bozburun Peninsula in Antiquity*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ortadoğu Teknik Üniversitesi (2014).
- Diler 1995 A. Diler, “Akdeniz Bölgesi Antik Çağ Zeytin ve Üzüm Presleri, 1993”, *AST* 12, 1995, 441-459.
- Diler 2004 A. Diler, “Tradition and Change in Olive Oil Processing in Rural Caria”, içinde: T. Takaoğlu (yay. haz.), *Ethnoarchaeological Investigations in Rural Anatolia* 1, İstanbul (2004), 55-65.
- Diler 2010 A. Diler, “Olive Oil and Wine Production of the Halikarnassos Peninsula in Karia”, içinde: Ü. Aydınoglu – A.K. Şenol (yay. haz.), *Antik Çağda Anadolu'da Zeytinyağı ve Şarap Üretimi Uluslararası Sempozyum Bildirileri, 06-08 Kasım 2008 Mersin*, İstanbul (2010), 135-175.
- Dmitriev 1999 S. Dmitriev, “The ΕΤΡΑΤΑΦΟΣ ΕΚ ΠΑΝΤΩΝ”, *Historia* 48, 1999, 243-253.
- Doğer 1994 E. Doğer, “Rodoslul Çömlekçi Hieroteles”, *ADerg* 2, 1994, 195-218.
- Doğer 2004 E. Doğer, *Antik Çağ'da Bağ ve Şarap*, İstanbul, (2004).
- Doğer – Şenol 1996 E. Doğer – A.K. Şenol, “Rodos Peraiası'nda İki Yeni Amfora Atölyesi”, *ADerg* 4, 1996, 59-73.
- Doğer ve diğ. 1994 E. Doğer – N. Tuna – İ. Gezgın, “Hisarönü- Çubucak Sondaj Kazıları (Ön Rapor)”, *ADerg* 2, 1994, 185-193.
- Dürrbach – Radet 1886 F. Dürrbach – G. A Radet, “Inscriptions de la Péréé Rhodienne”, *BCH* 10, 1886, 245-269.
- Foucart 1886 P.-F. Foucart, “Inscriptions de Rhodes”, *BCH* 10, 1886, 199-210.
- Foxhall 2007 L. Foxhall, *Olive Cultivation in Ancient Greece: Seeking the Ancient Economy*, Oxford (2007).
- Fraser 1983 P. M. Fraser, “The Bosporanoi of the Rhodian Peraea”, *JHS* 103, 1983, 137-139.
- Fraser – Bean 1954 P. M. Fraser – G. E. Bean, *The Rhodian Peraea and Islands*, London, (1954).
- Gabrielsen 1999 V. Gabrielsen, “Introduction”, içinde: V. Gabrielsen – P. Bilde – T. Engberg-Pedersen – L. Hannestad – J. Zahle (yay. haz.), *Hellenistic Rhodes: Politics, Culture, and Society*, Aarhus (1999), 19-26.
- Gabrielsen 2000 V. Gabrielsen, “The Synoikized Polis of Rhodes”, içinde: P. Flensted-Jensen – T. H. Nielsen – L. Rubinstein (yay. haz.), *Polis and Politics: Studies in Ancient Greek History*, Copenhagen (2000), 177-205.
- Gates 2007 M.-H. Gates, “Archaeology in Turkey”, *AJA* 11.2, 2007, 241-305.

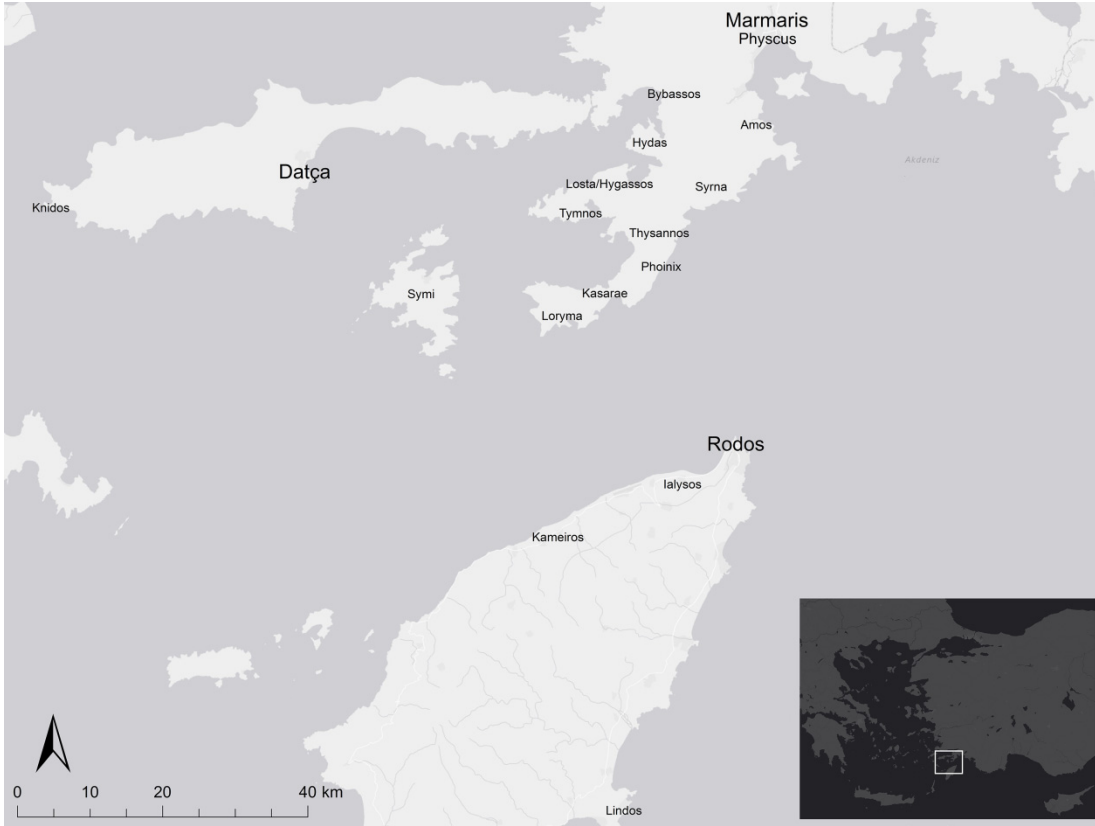
- Grace 1953 V. R. Grace, “The Eponyms Named On Rhodian Amphora Stamps”, *Hesperia* 22.2, 1953, 116-128.
- Grose 1929 S. W. Grose, *Fitzwilliam Museum-Catalogue of the Mclean Collection of Greek Coins (Vol. 3): Asia Minor, Farther Asia, Egypt, Africa*, Chicago (1929).
- Hansen 2004 M. H. Hansen, “Introduction”, içinde: M. H. Hansen – T. H. Nielsen (yay. haz.), *An Inventory of Archaic and Classical Poleis: An Investigation Conducted by the Copenhagen Polis Center for the Danish National Research Foundation*, Oxford (2004), 3-150.
- Hansen – Nielsen 2004 M. H. Hansen – T. H. Nielsen, “Part III: Indices”, içinde: M. H. Hansen– T. H. Nielsen (yay. haz.), *An Inventory of Archaic and Classical Poleis: An Investigation Conducted by the Copenhagen Polis Center for the Danish National Research Foundation*, Oxford (2004), 1253-1396.
- Head 1963 B. V. Head, *Historia Numorum: A Manual of Greek Numismatics*, London, reprint of 1911 edition (1963).
- Head 1968 B. V. Head, *Guide to the Principal Gold and Silver Coins of the Ancients: From Circa B.C.700 to A.D.1*, Chicago, reprint of the second edition, 1811 (1968).
- Held 2001 W. Held, “Forschungen in Loryma 2000 (2000 Yılı Loryma Araştırması)”, *AST* 19, 1. Cilt, 2001, 189-203.
- Held 2005 W. Held, “Loryma ve Karia Chersonesos’unun Yerleşim Sistemi”, *Olba* 12, 2005, 85-100.
- Held ve diğ. 2009 W. Held – G. Cankardeş-Şenol – A. K. Şenol, “2008 Yılı Bybassos Araştırması”, *AST* 27, 3. Cilt, 2009, 215-233.
- Held – Şenol 2010 W. Held – A. K. Şenol, ““Rhodian Wine” from Karia. The Production of “Rhodian Wine” on the Karian Chersonesos in the Hellenistic Period”, içinde: Ü. Aydınoglu – A.K. Şenol (yay. haz.), *Antik Çağda Anadolu’da Zeytinyağı ve Şarap Üretimi Uluslararası Sempozyum Bildirileri, 06-08 Kasım 2008 Mersin*, İstanbul (2010), 175-184.
- Herodotos* Herodotos, *Herodot Taribi*? (çev. M. Ökmen), İstanbul (2002).
- Hornblower 1982 S. Hornblower, *Mausolus*, Oxford (1982).
- IG XII *Searchable Greek Inscriptions: A Scholarly Tool in Progress, The Packard Humanities Institute, Aegean Islands, incl. Crete (IG XI-[XIII])*.
<http://epigraphy.packhum.org/regions/6> (23.10.2014).
- Jameson 1982 M. H. Jameson, “The Leasing of Land in Rhamnous”, *Hesperia Supplements* 19, 1982, 66-74.
- Jones 1983 A. H. M. Jones, *The Cities of the Eastern Roman Provinces*², Oxford (1983).

- Karantzali 2001 E. Karantzali, *The Mycenaean Cemetery at Pylona on Rhodes*, Oxford (2001).
- Konuk 2007 K. Konuk, "Coin Legends in Carian", içinde: I. J. Adiego (yay. haz.), *The Carian Language*, Leiden (2007), 471-526.
- Köktürk – Milner 2003 H. Köktürk – N. P. Milner, "A Land Dispute From the Lycian Borderland", *AnSt* 53, 2003, 131-138.
- Kuban 2010 Z. Kuban, "Karya, Bozburun Yarımadası, Kıran Gölü Kutsal Alanı Yüzey Araştırması Sırasında Tespit Edilen Tarımsal Üniteler", içinde: Ü. Aydınoglu – A.K. Şenol (yay. haz.), *Antik Çağda Anadolu'da Zeytinyağı ve Şarap Üretimi Uluslararası Sempozyum Bildirileri, 06-08 Kasım 2008 Mersin*, İstanbul (2010), 213-227.
- Kurul 2014 E. Kurul, "Rhodos'luların Denizcilik Yasası (The Rhodian Sea Law): ΝΟΜΟΣ 'ΡΟΔΙΩΝ ΝΑΥΤΙΚΟΣ", *Cedrus* 2, 2014, 527-549.
- Ma 1998 J. Ma, "The Koinon of the Laodikeis in the Rhodian Peraea", *EpigrAnat* 28, 1998, 9-10.
- Lund 1999 J. Lund, "Rhodian Amphorae in Rhodes and Alexandria as Evidence of Trade", içinde: V. Gabrielsen – P. Bilde – T. Engberg-Pedersen – L. Hannestad – J. Zahle (yay. haz.), *Hellenistic Rhodes: Politics, Culture, and Society*, Aarhus (1999), 187-203.
- Martha 1878 J. Martha, "Inscriptions de Rhodes", *BCH* 2, 1878, 615-621.
- Mattheson – Wallace 1982 P. M. W. Mattheson – M. B. Wallace, "Some Rhodian Amphora Capacities", *Hesperia* 51.3, 1982, 293-320.
- Mee 1982 C. Mee, *Rhodes in the Bronze Age. An Archaeological Survey*, Warminster (1982).
- Meritt ve diğ. 1949 B. D. Meritt – H. T. Wade-Gery – M.F. McGregor, *The Athenian Tribute Lists, Vol. 2*, Princeton (1949).
- Meritt ve diğ. 1953 B. D. Meritt – H. T. Wade-Gery – M.F. McGregor, *The Athenian Tribute Lists, Vol. 4*, Princeton (1953).
- Morley 2007 N. Morley, *Trade in Classical Antiquity*, Cambridge (2007).
- Myres 1920 J. L. Myres, "The Dodecanese", *The Geographical Journal* 56.6, 1920, 425-441.
- Nielsen – Gabrielsen 2004 T. H. Nielsen – V. Gabrielsen, "Rhodos", içinde: M. H. Hansen – T. H. Nielsen (yay. haz.), *An Inventory of Archaic and Classical Poleis: An Investigation Conducted by the Copenhagen Polis Center for the Danish National Research Foundation*, Oxford (2004), 1196-1210.

- Oğuz-Kırca 2014a E. D. Oğuz-Kırca, “Some Thoughts on the Problem of Identification of *Demes*: The Ancient Bozburun Peninsula (*Demelerin Kimlik Sorunsalı Üzerine Bazı Düşünceler: Antik Bozburun Yarımadası*)”, *Cedrus* 2, 2014, 267-289.
- Oğuz-Kırca 2014b E. D. Oğuz-Kırca, “Restructuring the Settlement Pattern of A Peraean *Deme* Through Photogrammetry And GIS: The Case of Phoenix (Bozburun Peninsula, Turkey)”, *Mediterranean Archaeology and Archaeometry* 14.2, 2014, 281-313.
- Oğuz-Kırca 2014c E. D. Oğuz-Kırca, “Karya Khersonesos’nda (Pera) İki Tip Kale/ Kale Yerleşimi (Two Models of Fortresses/ Fortress Settlements in the Carian Chersonesos)”, *TüBA-Ar* 18, 2015, 125-143.
- Papachristodoulou 1999 I. Papachristodoulou, “The Rhodian Demes Within the Framework of the Function of the Rhodian State”, içinde: V. Gabrielsen – P. Bilde – T. Engberg-Pedersen – L. Hannestad – J. Zahle (yay. haz.), *Hellenistic Rhodes: Politics, Culture, and Society*, Aarhus (1999), 27-44
- Paton – Myres 1898 W. R. Paton – J. L. Myres, “On Some Karian and Hellenic Oil-Presses”, *JHS* 18, 1898, 209-217
- Pausanias* Pausanias, *Description of Greece, Book 2: Argolis (2. 1-14)*.(çev. W. H. S. Jones) <http://www.theoi.com/Text/Pausanias2A.html> (29.10.2014).
- Pedersen 1994 P. Pedersen, “The Ionian Renaissance and Some Aspects of Its Origin Within the Field of Architecture and Planning”, içinde: J. Isager (yay. haz.), *Hekatomnid Caria and the Ionian Renaissance*, Odense (1994), 11-36.
- Pimouguet-Pedarros 1997 I. Pimouguet-Pedarros, “Pour Une Analyse des Pratiques Territoriales et des Politiques de Défense en Asie Mineure: L’exemple de la Carie Antique”, *DialHistAnc* 23.1, 1997, 119-143
- Rauh 1999 N. K. Rauh, “Rhodes, Rome, and the Eastern Mediterranean Wine Trade, 166-88 B.C.”, içinde: V. Gabrielsen – P. Bilde – T. Engberg-Pedersen – L. Hannestad – J. Zahle (yay. haz.), *Hellenistic Rhodes: Politics, Culture, and Society*, Aarhus (1999), 162-186.
- Reger 2007 G. Reger. “Karia: A Case Study”, içinde: H. Elton – G. Reger (yay. haz.), *Regionalism in Hellenistic and Roman Asia Minor*, Pessac Cedex (2007), 89-97.
- Rice 1984 E. E. Rice, “New ΝΙΣΥΠΙΟΙ from Physkos (Marmaris)”, *JHS* 104, 1984, 184-186.
- Rice 1999 E. E. Rice, “Relations Between Rhodes and the Rhodian Peraea”, içinde: V. Gabrielsen – P. Bilde – T. Engberg-Pedersen – L. Hannestad – J. Zahle (yay. haz.), *Hellenistic Rhodes: Politics, Culture, and Society*, Aarhus (1999), 45-53.

- Salmon 1984 J. B. Salmon, *Wealthy Corinth: A History of the City to 338 B.C.*, Oxford (1984).
- Sevin 2001 V. Sevin, *Anadolu'nun Tarihi Coğrafyası*, Ankara (2001).
- Strabon Strabon, *Geographika. Antik Anadolu Coğrafyası, Kitap XII-XIII-XIV*, (çev. A. Pekman), İstanbul (2005).
- Şahin 1976 M. Ç. Şahin, *The Political and Religious Structure in the Territory of Stratonikeia in Caria*, Ankara (1976).
- Şenol 2009 K. Şenol, *Taşucu Arslan Eyce Amphora Müzesi*, İstanbul (2009).
- Şenol – Walz 2010 A. K. Şenol – S. Walz, “Oyuklutepe- Reconstruction and Context Analysis of a Hellenistic Press Installation in the Survey Territory of Bybassos on the Carian Chersonesos”, içinde: Ü. Aydınoglu – A.K. Şenol (yay. haz.), *Antik Çağda Anadolu'da Zeytinyağı ve Şarap Üretimi Uluslararası Sempozyum Bildirileri, 06-08 Kasım 2008 Mersin*, İstanbul (2010), 185-198.
- Şenol – Walz 2015 A.K. Şenol – S. Walz, “Wine Cultivation Areas on the Carian Chersonesos in Antiquity: Estimating the Wine Production Potential of Bybassos and Its Periphery”, içinde: A.Diler – A.K. Şenol – Ü. Aydınoglu (yay. haz.), *Olive Oil and Wine Production in Eastern Mediterranean During Antiquity, International Symposium Proceedings*, İzmir (2015), 31-41.
- Thompson 1981 W. E. Thompson, “The Carian Tribute”, *AnSt* 31, 1981, 95-100.
- Thucydides Thucydides, *History of the Peloponnesian War. Books I-VIII* (çev. C. F. Smith), Cambridge (1980).
- Tuna 1990 N. Tuna, “Datça Yarımadası'nda Hellenistik Dönem Amphora Üretim Merkezleri”, *TürkTK* 10.1, 1990, 347-371.
- Tuna 2012 N. Tuna, *Knidos Teritoryumunda Arkeolojik Araştırmalar / Archaeological Investigations at the Knidian Territorium*, Ankara (2012).
- Tuna – Empereur 1989 N. Tuna – J.-Y. Empereur, “Hièrotèlès, Potier Rhodien de la Perée”, *BCH* 113.1, 1989, 227-299.
- Uzunel – Taşkiran 2010 Ö. Uzunel – M. Taşkiran, “A Workshop from Caria Chersonesos”, içinde: E. Doksanaltı – E. Aslan (yay. haz.), *Proceedings of the International Symposium “Trade and Production Through the Ages”*, Konya (2010), 189-202.
- van Bremen 2007 R. van Bremen, “Networks of Rhodians in Karia”, *MedHistR* 22.1, 2007, 113-132.
- van Bremen 2009 R. van Bremen, “Networks of Rhodians in Karia”, içinde: I. Malkin – C. Constantakopoulou – K. Panagopoulou (yay. haz.), *Greek and Roman Networks in the Mediterranean*, London (2009), 109-129.

- Varinlioğlu 1990 E. Varinlioğlu, “Pera’da Rodos Yurttaşı Olmak”, *AST* 8, 1990, 223-229.
- Visy 2001 Z. Visy, “Towns, Vici and Villae: Late Roman Military Society on the Frontiers of the Province Valeria”, içinde: T. S. Burns – J. W. Eadie (yay. haz.), *Urban Centers and Rural Contexts in Late Antiquity*, East Lansing (2001), 163-184.
- Woolf 2001 G. Woolf, “Regional Productions in Early Roman Gaul”, içinde: D. J. Mattingly – J. Salmon (yay. haz.), *Economies Beyond Agriculture in the Classical World*, London (2001), 49-66.
- Zahle 1994 J. Zahle, “Hekatomnid Caria, A Province in Achaemenid Asia Minor”, içinde: J. Isager (yay. haz.), *Hekatomnid Caria and the Ionian Renaissance*, Odense (1994), 85-88.

Resim 1

Resim 2

Resim 3

Resim 4

Resim 5

Resim 6

Resim 7

Resim 8

Resim 9

Resim 10

PRES TAŞI MATRİSİ TABLOSU (PHOINIX)

LOKASYON ADI	TİPİ		BOYUT			EBAT (cm) (Çap, Uzunluk (K-G), Genişlik (D-B))	HANE SINIRLARINDA TOPLAM #	HANE YAKININDA TOPLAM #	TARIM TERASINDA/ YAKININDA TOPLAM #	YÜKSEKLİK (m)	MEVCUT DURUM
	Basit	<i>Moldavia/ Treptum</i>	Küçük	Orta	Büyük						
Kaledağ	X		X		Büyük	60, 100, 80	2	-	-	393, 395	<i>Ir-sitit</i> , aşınma, kısmen kırılmış
Yukarı Fenaket (D)	X		X			55, 65, 65	1	-	-	130	<i>Ir-sitit</i> , aşınma, kısmen kırılmış
Çakallık	X		X			60, 100?, 100?	1	-	-	103	Aşırı tahrip, ¼'ü kırık
Bahçakise		X		X		75, 100, 100 Kanal derinliği: 3 Kanal genişliği: 5 Pres yatağı yüksekliği: 50	1	-	-	153	<i>Ir-sitit</i> , bozulmamış
Bahçakise					X (Değirmen taşı)	Elips, 230, 150	1	-	-	156	Kırılmış
Bahçakise				X	X	Küçük olan: amorf, Büyük olan: 130, 290, 290	-	2	-	122, 123	Biri <i>Ir-sitit</i> , ikisi de aşınmış, kısmen kırılmış
Hisardibi (D)			X			73, 165, 83	1	-	-	38	Kısmen kırılmış
Burgaz Tepe (D)		X	X	X		75, 185?, 165?	1	-	-	285	<i>Ir-sitit</i> , aşınma
Burgaz Tepe (G)		X	X	X		75, 85/90?, 85	-	-	1	270	Tarla duvarında devşirme malzeme, neredeyse bütün vaziyette
Dağ Yeri		X			X	120, 160, 130 Kanal derinliği: 2 Kanal genişliği: 3 Pres yatağı yüksekliği: 60	-	1	-	316	<i>Ir-sitit</i> , az aşınma, bozulmamış sayılır, yeni? sıvalı hazneye bitişik konumda
Dağ Yeri		X			X	70, 160, 130 Kanal derinliği: 3 Kanal genişliği: 7 Pres yatağı yüksekliği: 35	-	1	-	318	Az aşınma, bozulmamış sayılır
TOPLAM	3	5	3	4	4		8	4	1		
100 m ÜSTÜNDE TOPLAM #										12	

Tablo 1